

Ks. MAREK CHMIELEWSKI SDB
Wyższe Seminarium Duchowne
Towarzystwa Salezjańskiego w Łądzie n. Wartą

POZASZKOLNA DZIAŁALNOŚĆ MISYJNA
SALEZJANÓW POLSKICH
W OKRESIE REKTORATU KS. MICHAŁA RUA (1888-1910)

1. WPROWADZENIE

W roku 2010 Rodzina Salezjańska obchodziła 100. rocznicę śmierci bł. Michała Rua (1837-1910), pierwszego następcy ks. Bosko na urzędzie przełożonego generalnego¹. Ten jubileusz stał się okazją do zaprezentowania owoców poszukiwań historycznych dotyczących osoby ks. Rua oraz dzieła salezjańskiego pod jego rządami, czyli w latach 1888-1910. Wszystkie one zgodnie pokazują szybki i znaczący rozwój dzieła salezjańskiego w świecie oraz wysiłek, jaki pod wodzą ks. Rua podjęli salezjanie, aby w momencie przejścia od charyzmatu fundatora do charyzmatu założonego przez niego instytutu, wykazać się postawą dynamicznej wierności². W wydarzeniach tamtych czasów wzięli udział także salezjanie wy-

¹ Szczegółowe informacje na temat osoby i działalności ks. Rua podaje: F. Desramaut, *Vita di don Michele Rua primo successore di don Bosco (1837-1910)*, Rzym 2009, s. 491.

² Zorganizowano między innymi dwa sympozja światowe poświęcone tej problematyce. W październiku 2009 r., niejako w przeddzień otwarcia Roku Ks. Rua w Turynie, w Domu Macierzystym Zgromadzenia Salezjańskiego, na 5-tym Międzynarodowym Konwencji Historii Salezjańskiej spotkali się członkowie Stowarzyszenia Miłośników Historii Salezjańskiej, aby dyskutować na temat: *Don Michele Rua primo successore di Don Bosco (1837-1910)*. Owocem tego spotkania jest publikacja pt. *Don Michele Rua primo successore di Don Bosco. Trattati di personalità, governo e opere (1888-1910)*. Redaktorami książki są Grazia Loparco FMA i Stanisław Zimniak SDB. Została ona wydana w 2010 r. w serii Associazione Cultori Storia Salesiana – Roma. Studi, 4 przez oficynę wydawniczą LAS z Rzymu. Pozycja liczy 1105 s. Na zakończenie Roku Ks. Rua w Rzymie, w Domu Generalnym Towarzystwa Salezjańskiego, odbył się Kongres Światowy poświęcony ks. Rua. Jego owocem będzie kolejna publikacja poświęcona pierwszemu następcy ks. Bosko. Ks. Pascual Chàvez, obecny przełożony generalny salezjanów, polecił ponadto, aby w całym świecie salezjańskim odbyły się lokalne konwencji poświęcone ks. Rua. W Polsce tego typu sympozjum odbyło się między innymi

wodzący się z Polski. Bez mała stu zakonników ks. Bosko stanowiło drugą po Włochach grupę narodowościową w szeregach salezjanów³. Po pierwszym okresie formacji początkowej, którą odbyli w Piemoncie, wyjechali do pracy misyjnej, głównie do krajów Ameryki Łacińskiej⁴. Większość z nich, zgodnie z podstawowym założeniem salezjańskiej strategii misyjnej, która odwołuje się do wychowania jako narzędzia ewangelizacji, została skierowana do pracy w szkołach ogólnokształcących i zawodowych oraz w bursach i internatach. Okoliczności ich wyjazdu na misje, kontekst samej pracy misyjnej oraz podejmowane przez nich zadania wychowawcze w szkołach zostały ukazane na łamach „Seminare” w roku 2010, niejako przy okazji otwarcia roku jubileuszowego ks. Rua⁵.

Drugim polem salezjańskiego zaangażowania misyjnego w czasach ks. Rua, według strategii misyjnej ks. Bosko, była opieka nad emigrantami włoskimi⁶. Polscy salezjanie, poza nielicznymi wyjątkami, nie zostali włączeni w ten rodzaj pracy. Nie udało się im też niestety – na co wielu z nich bardzo liczyło, udając się na misje – podjąć pracy duszpasterskiej wśród emigrantów polskich. Ta kwestia została poruszona w „Seminare” już przed kilkunastu laty⁷.

Stosunkowo liczna grupa Polaków realizowała się natomiast na kilku innych polach salezjańskiej pracy misyjnej poza szkołą i internatem: w animacji oratoriów świątecznych, w formacji personelu salezjańskiego oraz na rzecz ewangelizacji i opieki nad ludnością tubylczą. Ten rodzaj apostołatu także należał do strategii misyjnej, jaką zaproponował ks. Bosko, a realizował jego następca. Kończą-

w Szczecinie, w listopadzie 2010 r. Jego owocem jest publikacja zatytułowana *Dynamiczna wierność. Błogosławiony ks. Michał Rua, pierwszy nastęca ks. Bosko, Przełożony Generalny Towarzystwa św. Franciszka Salezego (1888-1910), inicjator dzieła salezjańskiego na Ziemiach Polskich*. Redaktorem książki jest Jarosław Wąsowicz. Została ona wydana w 2010 r. w Pile, w serii *Studia i materiały źródłowe* pod patronatem Archiwum Salezjańskiego Inspektorii Pilskiej. Pozycja ma 240 strony, z czego na ponad 20-tu opublikowano zdjęcia.

³ Por. M.T. Chmielewski, *L'espansione missionaria della Società salesiana negli anni 1888. Tra missione salesiana e cura di italianità. Il caso polacco*, w: *Don Michele Rua...*, s. 410.

⁴ Szczegółowe informacje na temat formacji pierwszej generacji polskich salezjanów, a tym samym także grupy misjonarzy, znajdują się w: M.T. Chmielewski, *Kształcenie i wychowanie religijno-patriotyczne młodzieży śląskiej w szkołach Zgromadzenia Salezjańskiego we Włoszech w latach 1890-1902*, *Studia Śląskie* 52(1998), s. 243-265. Okoliczności i motywy, jakie skłoniły ich do wyboru drogi powołania misyjnego można odnaleźć w: tenże, *Rola salezjanów polskich w procesie inkulturacji charyzmatu ks. Bosko (ok. 1888-1918)*, *Seminare*. Poszukiwania naukowo pastorałne 14(1998), s. 45-60.

⁵ Por. tenże, «*Spenetrować teren nieprzyjaciela poprzez wychowanie młodzieży*». *Zaangażowanie salezjanów misjonarzy polskich w działalność wychowawczą w szkołach w okresie rektoratu ks. Michała Rua (1888-1910)*, *Seminare* 27(2010), s. 165-181.

⁶ Por. F. Motto, *La questione emigratoria nel chore di don Rua*, w: *Don Michele Rua...*, s. 379-400.

⁷ Chmielewski, *Rola salezjanów polskich w procesie...*, s. 55-60.

cy się Rok Ks. Rua jest doskonałą okazją, aby na łamach „Seminare” dopełnić obrazu misyjnej pracy salezjanów polskich w czasach pierwszego następcy ks. Bosko, ukazując ich zaangażowanie w pozaszkolną działalność misyjną.

2. ANIMACJA ORATORIÓW ŚWIĄTECZNYCH

Oratorium świąteczne, od którego ks. Bosko zapoczątkował swoje dzieło w Turynie, wraz z pierwszymi misjonarzami dotarło najpierw do Argentyny⁸. Podobnie jak ks. Bosko starali się oni „zająć młodzież w dni świąteczne, proponując jej, po wspólnym uczestnictwie w świętych ceremoniach, przyjemną i uczciwą rekreację”⁹. Czas w oratorium świątecznym wypełniały spotkania w grupach (tzw. towarzystwach), wieczorowa nauka czytania i pisania, próby i spektakle teatralne, zawody sportowe, wspólne zabawy. W ten sposób, było ono nie tylko miejscem duszpasterstwa, ale zajmowało się wychowaniem moralnym i kulturalnym wychowanków, przyczyniając się do kształtowania dobrych chrześcijan i uczciwych obywateli¹⁰.

W okresie rektoratu ks. Rua oratorium świąteczne wraz z rozwojem dzieła salezjańskiego zakorzeniło się w wielu nowych miejscach¹¹. Teren szczególnie żyzny dla swego rozwoju znalazło w Ameryce Łacińskiej¹², naznaczonej głęboko wpływami liberalizmu, dotkniętej obniżeniem poziomu życia moralnego katolików, pełnej opuszczonej i potrzebującej młodzieży¹³. „Także tutaj istnieje wielka

⁸ W celu lepszego poznania genezy i rozwoju oratorium świątecznego ks. Bosko, warto skonsultować następujące dokumenty źródłowe: *Regolamento dell'Oratorio*, w: G.B. Leamyne, *Memorie Biografiche di Giovanni Bosco* [odtąd: MB], t. 3, Turyn 1901, s. 91-108; *Regolamento dell'Oratorio di San Francesco di Sales per gli esterni*, Turyn 1877, s. 62; G. Bosco, *Memorie dell'Oratorio di San Francesco di Sales dal 1815 al 1855*, wstęp i opracowanie tekstu A. Da Silva Ferreira, (=Istituto Storico Salesiano-Roma. Serie prima, 4), Rzym 1991, s. 255.

⁹ MB, t. 3, s. 91.

¹⁰ Por. P. Braidò, *L'esperienza pedagogica di don Bosco*, Rzym 1988, s. 160.

¹¹ Bogate informacje na temat wizji oratorium świątecznego ks. Rua znajdziemy w: E. Ceria, *Annali della Società Salesiana* [odtąd: *Annali*], t. 3, Turyn 1946, s. 791-802.

¹² W tym względzie warto przytoczyć choćby przykład Buenos Aires w Argentynie, gdzie w 1875 r. dotarli pierwsi misjonarze salezjańscy. W roku śmierci ks. Rua salezianie prowadzili tam 8 oratoriów świątecznych, które gromadziły bez mała sześć tysięcy chłopców i młodzieńców. Córki Maryi Wspomożycielki (siostry salezjanki) prowadziły podobne dzieła dla dziewcząt, gromadząc w nich jeszcze większą liczbę uczestniczek. Por. J. Barberis, *Il venerabile don Giovanni Bosco e le sue opere Salesiane. Brevi notizie ad uso dei cooperatori salesiani*, Turyn 1910³, s. 70. Por. także P. Ruffinato, *Il contributo di don Michele Rua allo sviluppo degli oratori festivi delle Figlie di Maria Ausiliatrice*, w: *Don Michele Rua...*, s. 281-310.

¹³ Więcej szczegółów na ten temat, pochodzących także z bezpośrednich relacji misjonarzy polskich, znajduje się w Chmielewski, «*Spenetrować teren nieprzyjaciela poprzez wychowanie młodzieży*», s. 170-174.

potrzeba asystentów – pisał właśnie w tym duchu w liście z Rosario (Argentyna, 1897) ks. Wojciech Liberski – którzy mogliby pokierować młodzieżą podczas rekreacji i wyłożyć im trochę doktryny. Serce się ściska, kiedy spotyka się młodych, wąsających się po ulicach, gotowych powierzyć się dłoni, która zajęłaby się nimi, poprowadziłaby po ścieżkach dobra. Często spotyka się tu młodzież o dobrym sercu, pragnącą kontaktu ze Słowem Bożym, ale nie wiedzą, gdzie tego szukać. Często, jak się dowiaduję podczas spowiedzi, trafiają oni do oratoriów protestanckich, aby tam słuchać katechizmu. To samo mógłby uczynić tutaj dla zbawiania tych biednych dusz jakiś gorliwy salezjanin”¹⁴.

Powodowani takimi racjami polscy salezjanie misjonarze z sercem angażowali się w prowadzenie oratoriów świątecznych. Szczegóły tego apostolatu ilustruje tab. 1 zatytułowana „Działalność oratoryjna polskich misjonarzy salezjańskich w okresie rektoratu ks. Michała Rua (1898-1910)”.

Tab. 1. Działalność oratoryjna polskich misjonarzy salezjańskich w okresie rektoratu ks. Michała Rua (1898-1910)

Inspektoria	Miejscowość	Misjonarz	Lata pracy
Ameryka Południowa			
Ameryka Centralna	San Salvador (Salwador)	Ks. Tomasz Gryszka Ks. Konstanty Kopczyk Ks. Hugon Wróbel	1905, 1908 1910 1906-1909
	Santa Tecla (Salwador)	Ks. Tomasz Gryszka Ks. Konstanty Kopczyk Ks. Hugon Wróbel	1901-1903, 1906-1907, 1909 1900-1902 1899-1903, 1905
	Santa Anna (Salwador)	Ks. Tomasz Gryszka Ks. Konstanty Kopczyk	1904 1903-1905, 1910
	Cartago (Kostaryka)	Ks. Hugon Wróbel	1907-1910
	Camayagua (Honduras)	Ks. Hugon Wróbel	1906-1907
Argentyna – Patagonia	Patagones	Kl. Piotr Pleban	1899-1900
	Conesa Sur	Ks. Jan Marciński	1910
	Rawson	Ks. Ludwik Dąbrowski Kl. Jakub Kaczmarczyk	1906-1908 1909

¹⁴ Por. ASC, F 541: *Rosario*, list z 10.09.1897.

Argentyna Południowa i Ziemia Ognista	Puntarenas (Chile)	Ko. Jan Chudzicki Ks. Ludwik Dąbrowski Ks. Szymon Dyrerowicz Ko. Franciszek Fronczek Ko. Piotr Gabrysiak Ko. Adolf Kwaśny Ko. Jan Sikora Kl. Szymon Wolny	1898-1910 1903-1904, 1909 1900-1903 1896 1904-1905 1901-1904 1891-1893 1899-1900
	Santa Cruz (Chile)	Ks. Ludwik Dąbrowski Ko. Franciszek Fronczek	1904-1905 1909-1910
Argentyna Północna	Buenos Aires – S. Carlos	Ko. Bobola Jan Ks. Teodor Drzymała Ks. Alojzy Fileż Ks. Karol Fligier Ks. Robert Matuszek Ks. Herman Ostrowski Ko. Franciszek Ramolla Kl. Bernard Siekiel	1907-1910 1899 1905-1910 1899-1904 1898-1905 1902-1909 1902 1899
	Buenos Aires S. Caterina	Ks. Teodor Drzymała Ks. Józef Oleś	1910 1899-1910
	Buenos Aires – S.F. Salezy	Ks. Herman Ostrowski	1899-1901
	Buenos Aires – Bernal	Ks. Teodor Drzymała Ks. Franciszek Grzesik Ks. Ignacy Hlond Ks. Piotr Korda Ks. Jan Marciński Ks. Herman Ostrowski Ko. Franciszek Ramolla	1898-1904 1899-1910 1897-1910 1910 1909 1909 1900, 1902-1910
	Buenos Aires – Maldonado	Ks. Alojzy Fileż	1905
	Ensenada	Ks. Piotr Korda Kl. Bernard Siekiel Ks. Franciszek Wilczek	1909 1900 1908-1910
	Cordova	Ks. Jakub Fligier	1907-1910
	La Plata	Kl. Paweł Golla	
	Rosario	Ks. Wojciech Liberski Ks. Franciszek Wilczek	1897-1909 1899-1907

Argentyna Północna	Mendoza	Ks. Piotr Korda Kl. Bernard Siekiel	1905-1908 1901-1902	
	Boliwia	La Paz	Ks. Florian Giebel Ks. Franciszek Grzegorzczak	1902-1910 1904-1910
		Santa Cruz	Ks. Wiktor Mróz	1905-1910
Brazylia Mato Grosso	Cuyabà	Ks. Klemens Doroszewski Ko. Kazimierz Osuchowski Ks. Jan Sobel	1899 1907-1908, 1910 1903-1910	
	Coxipò	Ks. Klemens Doroszewski Kl. Wincenty Hypnerowski Ks. Michał Stróżyński	1903-1904 1907 1907	
	Corumbà	Ks. Klemens Doroszewski	1900-1902, 1905-1907	
Brazylia Północna	Recife	Ks. Józef Bara Ks. Piotr Broda Ko. Walenty Bywalec Ks. Andrzej Sierkiewicz Ks. Hugon Simon Ks. Teofil Twórz Ko. Wojciech Urbanowicz Ks. Ignacy Wasilewski Ks. Konstanty Zajkowski	1903-1910 1900-1906 1900-1905 1897 1900-1901, 1904 1897-1910 1897-1899 1902-1906 1903-1904, 1907-1910	
	Jabaotao	Ko. Wojciech Urbanowicz	1900-1904, 1909-1910	
	Bahia (Salvador)	Ko. Walenty Bywalec Ks. Stanisław Łukaszewski Ks. Andrzej Sierkiewicz Ks. Hugon Simon Ko. Wojciech Urbanowicz Ks. Ignacy Wasilewski Ks. Konstanty Zajkowski	1907-1910 1906-1907, 1909-1910 1902-1905 1902-1903 1905-1907 1900-1901, 1908 1900-1902, 1905-1906	
	Aracaju (Sergipe)	Ks. Stanisław Łukaszewski Ks. Konstanty Zajkowski	1905 1907-1909	
Brazylia Południowa	Niteroi	Ks. Stanisław Banisz Ks. Józef Kopczyński Ks. Wojciech Kuczewski Kl. Sebastian Mąciel Ks. Józef Piasek Ko. Franciszek Szkopek Ks. Stanisław Tycner	1898-1903 1905 1901-1910 1897 1902-1903 1900-1902 1907-1910	

	Sao Paolo	Kl. Andrzej Burzyński Ks. Karol Jamrozy Ks. Adolf Krzemyk Ks. Teodor Kulczycki Ks. Józef Pach Ks. Franciszek Pradella Ks. Stanisław Tycner Ks. Andrzej Sierkiewicz	1897, 1900-1901 1904-1910 1900-1905 1902-1904, 1906-1910 1904-1910 1904-1910 1902-1903 1901
	Lorena	Ks. Karol Jamrozy Ks. Józef Kopczyński Ks. Ks. Adolf Krzemyk Ks. Teodor Kulczycki Kl. Wojciech Odziemczewski Ks. Józef Pach Ks. Józef Piasek Ko. Franciszek Szkopek Ks. Stanisław Tycner Ks. Robert Wieczorek	1898-1903 1905 1899 1898-1900 1898-1898 1900-1901 1900-1901 1898 1904-1906 1902-1903
	Campinas	Ks. Józef Pach	1902-1903
	Guaratinguetã	Kl. Andrzej Burzyński Ks. Teodor Kulczycki Ks. Józef Piasek Ks. Andrzej Sierkiewicz	1902 1901 1905-1907 1900
Chile	Concepcion	Ks. Klemens Korda	1908-1910
	Talca	Ks. Szymon Dyerowicz Ks. Franciszek Nizioł	1908-1910 1906-1907
	Santiago- Gratitud	Ks. Ludwik Gorzaty Ko. Franciszek Grzegorzczak Ks. Jan Rusek	1899 1899 1899
	Santiago Macul	Ks. Szymon Dyerowicz Ks. Ludwik Gorzaty Ks. Józef Marcinek Ks. Jan Skrętkowicz	1907 1910 1903-1906 1909-1910
	Santiago- Patronat	Ks. Franciszek Nizioł Ks. Ignacy Pilz	1909 1905

Chile	Valparaiso	Ko. Ignacy Cugier	1903-1910	
		Ks. Ludwik Gorczaty	1900-1909	
		Ks. Klemens Korda	1905-1906	
		Ks. Józef Marcinek	1909-1910	
		Ks. Franciszek Nizioł	1908	
Chile	Iquique	Ks. Ignacy Pilz	19010	
		Ks. Jan Rusek	1901	
		Kl. Tomasz Sygulla	1903-1906	
		Iquique	Ks. Franciszek Nizioł	1905-1907, 1910
			Ks. Jan Rusek	1906-1910
Chile	La Serena	Ks. Jan Rusek	1903-1905	
		Linares	Kl. Edmund Mąciel	1905
	Kl. Tomasz Sygulla		1906	
	Valdivia		Ks. Ludwik Gorczaty	1909
		Ks. Józef Marcinek	1907-1908	
Valdivia	Ks. Ignacy Pilz	1906-1908		
	Kolumbia	Bogota	Ko. Feliks Kaczmarczyk	1890-1098
Ekwador	Quito	Ks. Jan Popowski	1901-1904	
		Cuenca	Ks. Franciszek Torka	1909-1910
Meksyk	Coyaocan	Ks. Robert Wieczorek	1906	
		Meksyk	Ks. Walenty Koronowski	1905-1908
	Ks. Lucjan Majchrzycki		1908-1910	
	Ks. Paweł Stelmasiński		1900, 1906	
Meksyk	Puebla	Ks. Jakub Szaforz	1907-1910	
		Ks. Robert Wieczorek	1898-1905	
Urugwaj- Paragwaj	Puebla	Kl. Brzozowski Józef	1900, 1909-1910	
		Ks. Paweł Stelmasiński	1901-1904	
	Morellia	Ks. Walenty Koronowski	1909-1910	
		Ks. Paweł Stelmasiński	1905, 1907-1908	
Urugwaj- Paragwaj	Assuncion	Ks. Jakub Szaforz	1901-1906	
		Ks. Robert Wieczorek	1907-1910	
	Villa Concepcion	Ks. Jerzy Kowalski	1899-1900	
		Ks. Jerzy Kowalski	1904-1905	
Urugwaj- Paragwaj	La Paz	Kl. Piotr Pleban	1903	
		Montevideo	Kl. Aleksander Krzak	1903
Kl. Piotr Pleban	1902			

Wenezuela	Valencia	Ko. Feliks Kaczmarczyk Ks. Piotr Opalski	1899-1902 1896-192
Azja – Afryka			
Bliski Wschód	Aleksandria (Egipt)	Ks. Leon Kaszyca	1899-1904
	Betlejem (Palestyna)	Ks. Aleksander Szczęsnowicz	1895-1898
	La Marsa (Tunezja)	Ko. Ignacy Żurek	1896-1903

Źródło: ASC, zespoły akt: *Confratelli, Case, Cronache*, teczki odpowiednich współbraci i domów; *Annali*, t. 1 i 2 oraz *Società di San Francesco di Sales. Elenco Generale della Pia Società di S. Francesco di Sales 1898-1910*.

Kwerenda przeprowadzona w ASC pokazała, że najwięcej salezjanów polskich pracowało w oratoriach świątecznych w inspektoriat argentyńskich, brazylijskich i chilijskiej, zasadniczo w dużych miastach, takich jak Buenos Aires, Rosario, La Plata, Sao Palo, Niteroi, Bahia, Lorena, Recife, Santiago, Valparaiso. Znacząca grupa misjonarzy prowadziła oratoria na terenach Patagonii i Ziemi Ognistej. Minimalne było natomiast zaangażowanie Polaków w działalność oratoriów salezjańskich na Bliskim Wschodzie.

Poza ustaleniem geografii oratoryjnego zaangażowania salezjanów polskich, kwerenda pozwoliła ustalić, że niektórzy z nich pełnili zadania kierowników oratorium, czyli osób bezpośrednio odpowiedzialnych za jego funkcjonowanie¹⁵. Taką funkcję piastowali między innymi ks. Konstanty Kopczyk w San Salvador w Salvadorze, w latach 1907-1909¹⁶; ks. Konstanty Zajkowski w Sergipe w północnej Brazylii w latach 1908-1909¹⁷; ks. Andrzej Sierkiewicz w Bahia, także na północy Brazylii, w latach 1903-1905¹⁸; ks. Szymon Dwynerowicz w Talce w Chile, w latach 1908-1910¹⁹; oraz ks. Robert Wiczorek w Coayaocàn w Meksyku w 1906 r.²⁰.

¹⁵ Według *Regulaminu Oratorium* kierownik oratorium powinien: „być jak ojciec pomiędzy własnymi dziećmi, dokładać wszelkich środków, aby kształtować w sercach młodzieży bojaźń Bożą, poszanowanie rzeczy świętych, dbać, aby uczestniczyli w Sakramentach, oraz mieli żywe nabożeństwo do Matki Najświętszej”. *MB*, t. 3, s. 98.

¹⁶ Por. ASC, F 552: *San Salvador*, list alumnów kolegium z S. Salvador do ks. P. Albery, [b. d., b. m.].

¹⁷ Por. ASC, F 747: *Aracajù*, kopia maszynopisu kroniki dzieła w Aracajù, s. 1.

¹⁸ Por. ASC, F 545: *Bahia Brasile*, karta sprawozdania Ks. Inspektora z 7.06.1909 przygotowanego dla Ks. Generała.

¹⁹ Por. ATSW, Z Dz. I, A-G, t.: *Dwynerowicz Szymon*, karta personalna współbrata.

²⁰ Por. ASC, F 850: *Messico*, kopia maszynopisu kroniki domu salezjańskiego w Città del Messico 1892-1921, informacja z dn. 7.09.1906.

Kierownik oratorium był zwykle wspomagany przez innych salezjanów, którzy pełnili zadania kierownika duchowego, ekonomy, zakrystianina, katechety, bibliotekarza lub jako zwyczajni asystenci towarzyszyli dzieciom i młodzieży w dobrym spędzaniu czasu wolnego²¹. Ze wspomnianej kwerendy wynika między innymi, że obowiązki asystentów w oratoriach świątecznych pełnili: kl. Hugon Wróbel w Santa Tecla w Salwadorze w roku 1899²², kl. Paweł Golla w Argentynie, w La Plata w 1899 i w Bueos Aires w 1990²³, kl. Lucjan Majchrzycki od 1908-1910 w Meksyku²⁴, a kl. Florian Giebel i ko. Franciszek Grzegorzczak w La Paz w Boliwii²⁵.

3. FORMACJA POWOŁAŃ KAPŁAŃSKICH I ZAKONNYCH

Wraz z zakorzenieniem się Zgromadzenia na terenach misyjnych, salezjanie stanęli przed koniecznością stworzenia odpowiednich warunków formacji dla kandydatów do życia salezjańskiego. Niektórzy z nich, dzięki animacji powołaniowej prowadzonej przez salezjanów na Starym Kontynencie, przybywali z Europy jako misjonarze aspiranci do życia salezjańskiego. Większość jednak z kandydatów pochodziła z terenów misyjnych, a ich akces do Zgromadzenia był owocem pracy, którą salezjanie prowadzili w szkołach, internatach i w oratoriach świątecznych. W ten sposób spełniało się pragnienie ks. Bosko, który polecał misjonarzom, aby „poprzez dobry przykład i miłość rozbudzali w wychowankach pragnienie wstąpienia do Towarzystwa Salezjańskiego”²⁶. Turyński święty przewidywał, że właśnie tak salezjanom uda się „przygotować misjonarzy dla ludności tubylczej z Pampy i Patagonii i że «dzicy» staną się ewangelizatorami samych «dzikich», bez powtarzania krwawych rzezi, do jakich dochodziło w przeszłości”²⁷.

Napływ nowych powołań pozwalał myśleć salezjanom o podtrzymaniu szybkiego rozwoju ich dzieła, pod warunkiem jednak, że młodzi salezjanie okażą się przygotowani do sprostania czekającym ich wyzwaniom. Z tej racji w Ameryce Łacińskiej doszło za czasów ks. Rua do erygowania salezjańskich domów formacyjnych. W 1895 r. w Macul w Chile powstał aspirantat, gdzie przyjmowano

²¹ Por. *Oratori festivi e le Scuole di religijne. Eco del V Congresso tenutosi in Torino il 17-18 maggio 1911*, Turyn 1919, s. 35-38.

²² Por. ASC, F 554: *Santa Tecla*, list Wróbel – Barbersi, S. Tecla 26.10.1899.

²³ Por. *Il. Ch. Paolo Golla*, list pośmiertny z 11.04.1904 r.

²⁴ Por. ATSW, Z, Dz. III, L-M, t: *Lucjan Majchrzycki*, list Majchrzycki – Świda, Woźniaków 11.11.1967.

²⁵ Por. ASC, F 827: *La Paz*, kopia maszynopisu kroniki Kolegium „Don Bosco” w La Paz, 1894-1938, informacja podana w tekście znajduje się pod datą 3.01.1910 r.

²⁶ *MB*, t. 18, s. 701.

²⁷ Por. C. Chiala, *Da Torino alla Repubblica Argentina. Lettere dei Missionari Salesiani*, (= *Lecture Cattoliche*, 24), Turyn 1876, s. 251.

gimnazjalistów i licealistów, pragnących zostać salezjanami. Oferowano im możliwość ukończenia szkoły i towarzyszenie powołaniowe. W tym samym roku utworzono nowicjat w Lorenie w Brazylii oraz aspirantat, nowicjat i studentat filozoficzny w Bernal w Argentynie. Nieco później, bo w 1904 r., powołano do życia nowicjat w Patagones na terenie Patagonii i studentat teologiczny w Manga w Urugwaju²⁸.

Kwerenda przeprowadzona w ASC niestety wydobyla na światło dzienne zaledwie kilka przykładów zaangażowania się misjonarzy polskich w formację kandydatów i młodych salezjanów. Kl. Teodor Drzymała w roku szkolnym 1897/98 był asystentem aspirantów i nowicjuszy w Bernal. W następnym roku, pozostając w tym samym domu, opiekował się klerykami studiującymi filozofię²⁹. W Bernal pracował przede wszystkim ks. Franciszek Grzesik, znany ze swego oddania młodzieży i klerykom. Po studiach filozoficznych w Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie w 1899 r. rozpoczął nauczanie nowicjuszy i kleryków, prowadząc zajęcia z filozofii, łaciny, religii, matematyki, kosmografii, fizyki, chemii, nauk o ziemi i muzyki. Na posterunku trwał niezmiennie przez ponad pięćdziesiąt lat³⁰. W domu nowicjackim w Lorenie w Brazylii obowiązki socjusza (pierwszego współpracownika) mistrza nowicjuszy w roku 1906 pełnił ks. Stanisław Tycner³¹. Niektórzy misjonarze polscy oddawali swe siły na rzecz formacji salezjanów, pełniąc zadania związane z administracją domów formacyjnych. Ko. Jakub Sikora, w latach 1905-1906, był kucharzem w nowicjacie św. Franciszka Ksawerego w Patagones w Patagonii³². Ko. Franciszek Szkopek w 1908 r. pełnił obowiązki ogrodnika w nowicjacie w brazylijskiej Lorenie³³.

4. EWANGELIZACJA I OPIEKA NAD LUDNOŚCIĄ TUBYLCZA

Salezjanie potrzebowali blisko czterech lat od chwili swego przybycia do Argentyny (1875), aby zapoczątkować w 1879 r. pracę wśród *indios* z terenów Patagonii i Ziemi Ognistej. Niemniej ich działalność okazała się na tyle owocna i znacząca, że już w 1883 r. Stolica Apostolska utworzyła Wikariat Apostolski Południowej Patagonii i Prefekturę Apostolską Ziemi Ognistej, powierzając je

²⁸ Por. *Annali*, t. 3, s. 362, 528-529 oraz A. Ferreira Da Silva, *Vent'anni di formazione del personale salesiano*, Ricerche Storiche Salesiane [odtąd: RSS] 2(1990), s. 277-294.

²⁹ Por. ASC, F 401: *Bernal*, list Drzymała – Barberis, Bernal 1899; oraz Wiadomości Salezjańskie [odtąd: Wiad. Sal.] 2(1898), s. 46.

³⁰ Por. ASC, F 757: *Bernal*: maszynopis (kopia) kroniki Kolegium „Nuestra Señora de la Guardia” w Bernal 1895-1937; ATSW, K-Dz. VII e, N. 2 b: *Misjonarze, L-Z*, list Wilczka do Rokity, San Isidro 18.11.1952; *Sac. Francesco Grzesik*, list pośmiertny z 24.07.1952.

³¹ Por. ASC, F 474: *Lorena*, sprawozdanie Inspektora dla Ks. Generała za rok 1905.

³² Por. *Coad. Giacomo Sikora*, list pośmiertny z 31.08.1951.

³³ Por. ASC, F 474: *Lorena*, list Szkopek, Zanella – Lazzero, Lorena [b.d.].

opiece duszpasterskiej salezjanów³⁴. Zamieszkująca te tereny ludność tubylcza znajdowała się w bardzo trudnym położeniu. *Indios* przegrali z wojskiem argentyńskim batalię militarną w obronie swoich terytoriów, zmuszeni zostali do porzucenia nomadyzmu i stworzenia stałych siedzib, dziesiątkowały ich choroby i alkoholizm. Zadaniem salezjanów było zapewnienie im obrony przed ekspansją „białych” i stopniowe integrowanie z otaczającym ich społeczeństwem i Kościołem³⁵. Aby zrealizować ten cel, salezjanie pracujący w Patagonii przyjęli strategię opartą na dwóch filarach: pierwszy polegał na stworzeniu sieci szkół i internatów, w których wychowywano dzieci i młodzież tubylczą³⁶, a drugi opierał się na prowadzeniu parafii i organizowaniu długoterminowych wypraw duszpasterskich, mających na celu ewangelizację i obronę *indios* żyjących w rozproszeniu³⁷.

W realizację tego projektu w okresie rektoratu ks. Rua zostali zaangażowani także salezjanie polscy. W Patagonii, w latach 1894-1910, pracowało ich dziesięciu³⁸, a w Ziemi Ognistej, w latach 1891-1910, jedenastu³⁹. Ich działalność wychowawcza w szkołach została już poprzednio szeroko omówiona⁴⁰. Natomiast pierwszym salezjaninem Polakiem, którym działał w duszpasterstwie parafialnym wśród *indios*, był ko. Jakub Sikora. Od roku 1891, kiedy trafił do Punta Arenas, towarzyszył ks. Giovanniemu Bernabé w wyprawach misyjnych na terenie Patagonii Południowej⁴¹. Ks. Stanisław Cynalewski był w latach 1898-1906 proboszczem parafii w Santa Rosa de Toay w Pampie. Jej teren obejmował

³⁴ Por. J. Borrego, *Il primo iter missionario nel progetto di don Bosco e nell'esperienza concreta di don Cagliero (1875-1877)*, w: *Missioni Salesiane 1875-1975. Studi in occasione del Centenario*, red. P. Scotti, (= *Pubblicazioni del CSSMS. Studi e ricerche*, 3), Rzym 1977, s. 85-86.

³⁵ Por. G. Bottasso, *La Chiesa latino-americana in cui hanno avuto inizio le missioni salesiane*, w: *Missioni Salesiane*, s. 139-140.

³⁶ Por. Chmielewski, *«Spenetrować teren nieprzyjaciela poprzez wychowanie młodzieży»*, s. 179-180.

³⁷ Por. *Annali*, t. 1, s. 498-515, 534-541, 570-577; t. 2, s. 48-60, 155-173, 704-706, t. 3, s. 56-68, 99, 465-469.

³⁸ Byli to: ko. Jan Bobola, ks. Stanisław Cynalewski, ks. Ludwik Dąbrowski, ko. Jan Jędryka, kl. Jakub Kaczmarczyk, ks. Jan Marciński, ks. Józef Ozimiński, ks. Piotr Pleban, ko. Jakub Sikora, ks. Stanisław Typek. Pracowali w dzielach misyjnych w: Patagones, Guardia Pringles, Bahía Blanca, Viedma, Conesa Sur, Rawson, Fortín Mercedes, General Acha, Santa Rosa de Toay. Por. ASC, zespoły akt: *Confretelli, Case, Cronache delle case*: teczki współbraci i domów, w których pracowali.

³⁹ Należeli do nich: ko. Jan Chudzicki, ks. Ludwik Dąbrowski, ks. Szymon Dwynerowicz, ko. Franciszek Fronczek, ko. A. [b.i.] Gabersik, ko. Piotr Gabrysiak, kl. J. [b.i.] Kozłowski, ko. Adolf Kwaśny, ko. Jan Sikora, ko. Walenty Słabosz, kl. Szymon Wolny. Pracowali w dzielach misyjnych w: Punta Arenas, Río Gallegos, Dawson, Capo Pena, Santa Cruz i Ushuaia. Por. ASC, zespoły akt: *Confretelli, Case, Cronache delle case*: teczki współbraci i domów, w których pracowali.

⁴⁰ Por. Chmielewski, *«Spenetrować teren nieprzyjaciela poprzez wychowanie młodzieży»*, s. 170-180.

⁴¹ Por. ASC, F 888: *Punta Arenas*, kopia (maszynopis) kroniki Liceum Salezjańskiego “San José” 1887-1946, s. 3.

145 tys. km² i ks. Cynalewski, aby dotrzeć do swych wiernych organizował wielotygodniowe podróże, podczas których katechizował i udzielał sakramentów między innymi Indianom z plemienia Techuelches⁴². Na terytorium parafii Santa Cruz z tubylcami pracował ks. Ludwik Dąbrowski, tamtejszy proboszcz w latach 1904-1905. Następnie został on skierowany do pracy w Chubut, gdzie w latach 1906-1908, wyruszał z bazy w Rawson na wyprawy misyjne pośród Indian Techuelches⁴³. W roku 1909 na tym samym terenie kl. Jakub Kaczmarczyk towarzyszył w podróżach misyjnych ks. Francesco Vidalowi⁴⁴.

W Ziemi Ognistej salezjanie w celu dotarcia do ludności tubylczej przyjęli zupełnie inną strategię niż w Patagonii. Tereny Cieśniny Magellana, Wyspy Wielkiej i Cieśniny Murray'a zamieszkiwały plemiona koczownicze Alacalufów, Onas i Yaaganes, które zostały zmuszone przez administrację państwową do osiadłego trybu życia⁴⁵. Aby obronić *indios* i prowadzić ich skuteczną ewangelizację, salezjanie, wzorując się na modelu jezuickich redukcji paragwajskich, stworzyli trzy wioski indiańskie: św. Rafała na Wyspie Dawson (1889), Candelara w Capo Pena nad Atlantykiem (1893) oraz Dobrego Pasterza na Dawson (1893). Misjonarze zapewniali Indianom bezpieczeństwo, prowadzili wśród nich katechezę i duszpasterstwo sakramentalne, uczyli czytania, pisanie oraz wdrażali ich w tajniki rolnictwa, pasterstwa i innych zawodów. W 1911 r. z powodu epidemii gruźlicy, która zdziesiątkowała *indios*, salezjanie zakończyli działalność redukcji na Dawson⁴⁶.

W latach 1891-1911 w realizacji tego projektu uczestniczyła grupa koadiutorów (salezjańskich braci zakonnych) Polaków: Jan Chudzicki, Franciszek Fronczek, Piotr Gabrysiak, Gabriel Kozłowski, Adolf Kwaśny, Jan Sikora, Walenty Słabosz. Pracowali oni przy budowie wiosek, byli pasterzami, szyli ubrania, uczyli

⁴² Por. Wiad. Sal. 5(1899), s. 146, 4(1907), s. 93-96, 6(1907), s. 155-160 oraz T. Lewicki, *Nie damy pogrześć mowy... Polscy salezjanie wśród rodaków w Ameryce Południowej*, (=Seria Salezjańskiego Ośrodka Misyjnego, 7) Warszawa 1986, s. 20, 25.

⁴³ W 1907 r. ks. Dąbrowski przemierzył Chubut czterokrotnie, poszukując siedzib ludzkich, które oddalone były od siebie o ponad 15 km. Musiał pokonać wiatry, ulewy i mrozy. W sprawozdaniu z rocznej pracy podał, że w ramach podróży misyjnych udzielił 305 chrztów, 500 bierzmowań, 50 komunii, w tym 20 pierwszych, wysłuchał 60 spowiedzi i pobłogosławił 40 małżeństw. W roku następnym, w ramach dwóch podróży przemierzył 4000 km. W tym czasie ochrzcił 329 osób, w tym 200 *indios*, bierzmował 450 osób i pobłogosławił 22 małżeństwa. Por. Wiad. Sal. 11(1907), s. 255-256 oraz Bollettino Salesiano [odtąd: BS] 8(1908), s. 254, 3(1909), s. 86.

⁴⁴ Por. BS 6(1911), s. 174-175, 12(1911), s. 369-370.

⁴⁵ Por. A. Cojazzi, *Gli Indi dell'Arcipelago Fueghino. Contributi al folklore e all'etnografia dovuti alle Missioni Salesiane*, Turyn 1911, s. 151.

⁴⁶ Por. A. Ferreira Da Silva, *La missione salesiana tra gli indigeni del Mato Grosso. Lettere di don Michele Rua (1892-1909)*, (=Piccola Biblioteca dell'Istituto Storico Salesiano, 14), Rzym 1993, s. 11-12, 20-21.

katechizmu, uczestniczyli w wyprawach misyjnych mających na celu odnajdywanie tubylców żyjących poza redukcjami⁴⁷.

Podczas rektoratu ks. Rua pole pracy z *indios* poszerzyło się o dwa kolejne dzieła. W 1892 r. Leon XIII przekazał salezjanom opiekę duszpasterską nad nowoutworzonym Wikariatem Apostolskim Méndez i Gualaquiza w Ekwadorze, zamieszkałym przez plemię Kiwarosów⁴⁸. W 1894 r. salezjanie rozpoczęli pracę wśród Bororosów w brazylijskim Mato Grosso⁴⁹. Zaangażowanie Polaków w pracę z tubylcami w Ekwadorze w omawianym okresie było minimalne. Dopiero w 1910 r. ponad 25-letni okres bardzo owocnej pracy z Kiwarosami rozpoczął ks. Franciszek Torka, ewangelizator, katecheta, budowniczy stacji misyjnych, kościołów i dróg, przełożony wspólnot zakonnych⁵⁰.

O wiele bardziej znacząca była obecność misjonarzy polskich w Mato Grosso, gdzie Zgromadzenie Salezjańskie działało w oparciu o zmodyfikowany model redukcji misyjnych z Ziemi Ognistej. Salezjanie dążyli do wprowadzenia żyjących tam Brorosów w świat otaczającej ich cywilizacji zachodniej, dbali o zapewnienie im utrzymania poprzez uprawę ziemi, prowadzili instruktaż z zakresu troski o higienę, dbali też o ich formację chrześcijańską⁵¹.

Kwerenda przeprowadzona w ASC pozwoliła ustalić, że w okresie rektoratu ks. Rua w Mato Grosso pracowało 6 Polaków. Wśród nich zaznaczył się szczególnie ko. Teodor Bulla, pracujący w 1905 r. w misji w Barreiro, a od 1906 do 1910 w Rio das Garças, misji powstałej w 1905 jako schronisko dla Bororosów z Barreiro udających się na polowanie⁵²; przez rok (1908) w misji św. Józefa w Sangraduoro pracował ks. Klemens Doroszewski; kl. Wincenty Hypnerowski i kl. Mi-

⁴⁷ Najwięcej informacji na temat pracy Polaków w redukcjach Ziemi Ognistej pozostawił ko. Franciszek Fronczek, który w manuskrypcie spisany w kilku zeszytach relacjonuje całe swoje życie i często wspomina lata spędzone na Wyspie Dawson wraz ze swoimi współbraćmi pochodzącymi z Polski. Por. ASC, C 026: *Fronczek Francesco*, pięć zeszytów zawierających manuskrypty ko. Fronczka pt. *Flores de me Jardin Ameno y Dolores del Amor o sea Espinas que hallé en el camini de la vida* oraz *Historia del Fundo San Miguel entre Concepción Yakuano por Francisco Fronczek*, a także *Flores y espinas de mi jardin ameno o sea Recuerdos Preciosísimos de mi vida salesiana en America. Tomo II, III, IV°*. O pracy ko. Jana Sikory wspominają *Wiad. Sal.* 3(1897), s. 80; oraz *BS* 1(1898), s. 14; 2(1900), s. 45; 8(1900), s. 224-225. Niektóre listy misjonarzy polskich z Ziemi Ognistej publikuje K. Smolana, *Dzieje Polaków w Chile*, *Studia Polonijne* 14(1992), s. 99-100.

⁴⁸ Por. E. Valentini, *Le Missioni Salesiane oggi*, (=Publicazioni del CSSMS), Rzym 1976, s. 10-11.

⁴⁹ Por. tamże, s. 21-22.

⁵⁰ Por. *Sac. Torka Francesco*, list pośmiertny z 5.04.1956 [b.m.].

⁵¹ Por. Da Silva Ferreira, *La missione dei salesiani fra gli indigeni del Matro Grosso...*, s. 12-103; więcej informacji na temat Bororos podają: C. Albisetti, A.J. Venturelli, *Enciclopedia Bororo*, t. 1-2, Campo Grande 1962-1969, s. 2316.

⁵² Dla ko. Teodora Bulli był to dopiero początek jego 45-letniej pracy z Bororosami. Przez pewien okres był on odpowiedzialny za wymiar ekonomiczny misji dla Bororosów. Nigdy nie opuścił Mato Grosso. Zmarł na astmę w Cuyabà w 9.09.1950 r. Por. *II. Coad. Teodoro Bulla*, list pośmiertny z 9.10.1950 r.

chał Stróżyński lata 1908-1910 spędzili w Palmeiras, gdzie działała szkoła przygotowująca misjonarzy do pracy z Bororosami⁵³.

5. BILANS KOŃCOWY

Salezjanie Polscy, pracujący na misjach w okresie rektoratu ks. Rua, poprzez zaangażowanie się w animację i prowadzenie oratoriów świątecznych, przyczynili się do szerzenia typowego dla tych środowisk wychowawczych ducha religijności i klimatu otwartości na młodzież, zwłaszcza biedną i opuszczoną. Realizowali tym samym program ks. Bosko, który poprzez integrację życia z wiarą dążył do wychowywania dobrych chrześcijan i uczciwych obywateli⁵⁴. W konsekwencji przyczyniali się do odnowy Kościoła i społeczeństwa lokalnego, co było celem salezjanów przybywających do krajów misyjnych, zwłaszcza do Ameryki Łacińskiej. Także dzięki nim urzeczywistniła się strategia ks. Bosko, który mawiał: „Kto chciałby odnowić miasto lub wioskę nie znajdzie lepszego środka: powinien rozpocząć od otwarcia oratorium świątecznego”⁵⁵.

Odnowie i umocnieniu Kościoła lokalnego służyło także zaangażowanie salezjanów polskich w pracę na rzecz formacji powołań zakonnych i kapłańskich. Stanowiło ono także ich udział w zakorzenieniu się Zgromadzenia Salezjańskiego w nowych środowiskach i kontekstach kulturowych. Tym samym przyczynili się oni do spełnienia się tego, co ks. Bosko przewidywał w 1876 r., na krótko po wysłaniu w świat pierwszych misjonarzy: „Kiedy lotynoamerykanin osiągnie wiek i nabędzie kwalifikacji niezbędnych do tego, aby zostać przełożonym, duch salezjański dotrze tam w pełni, dojdzie do jego naturalizacji i zakorzenienia w nowym świecie”⁵⁶.

Poprzez zaangażowanie się w pracę z *indios* polscy salezjanie, o władnięci duchem ówczesnej „epopei misyjnej”, realizowali w ich przekonaniu w sposób dosłowny, salezjańską batalię o zbawianie dusz. Bardzo dobrze ujął to ks. Cynalewski, pisząc do czytelników Wiadomości Salezjańskie, że misjonarz to ten, który idzie do „plemion barbarzyńskich żyjących w pampasach i w puszczech, do plemion, które wciąż żyją w ciemnościach błędu, aby jak najprędzej dotarło do nich światło wiary świętej”⁵⁷. Zetknięcie się Polaków z plemionami tubylczymi ukazało w całej pełni złożoność dramatycznej sytuacji tych ostatnich. Salezjanie, aby im pomóc, przyjmowali warunki dyktowane przez liberalne rządy i realizowali program integracji *indios* do społeczności i Kościoła ludzi „białych”. W Pa-

⁵³ Por. *Società di San Francesco di Sales. Elenco Generale della Pia Società di S. Francesco di Sales 1908-1910*, oraz *Annali*, t. 3, s. 218-219, 234-237, 637-638.

⁵⁴ Por. Braido, *L'esperienza pedagogica di Don Bosco*, s. 161.

⁵⁵ J. Barberis, *Il venerabile don Giovanni Bosco. Brevi notizie ad uso dei cooperatori salesiani*, Turyn 1910³, s. 69.

⁵⁶ Por. Bottasso, *La chiesa latinoamericana...*, s. 138.

⁵⁷ *Wiad. Sal.* 1(1907), s. 10.

tagonii i Ziemi Ognistej wiązało się to często z zatraceniem kultury ludności tubylczej, kosztem ich obrony, a nawet ocalenia ich egzystencji⁵⁸. Jeszcze w okresie rektoratu ks. Rua salezjanie mądrzy tym doświadczeniem, podejmując misje dla Bororos w Mato Grosso w Brazylii, przyjęli metodę o wiele bardziej pragmatyczną: „Misje nie miały być miejscem, gdzie w poczuciu miłosierdzia towarzyszy się eksterminacji plemion tubylczych, ale powinny służyć ich przeżyciu i ciągłemu rozwojowi. Kultura indygenów powinna być dowartościowana i promowana, a jednocześnie poddawana działaniu zaczynu, jakim jest chrześcijaństwo”⁵⁹. W ten proces dojrzewania wśród salezjanów świadomości potrzeby inkulturacji swój skromny udział wpisali także misjonarze Polacy.

THE POLISH SALESIANS' NON-SCHOOL MISSIONARY WORK DURING THE LEADERSHIP OF RECTOR MAJOR MICHAEL RUA (1888-1910)

Summary

After Fr John Bosco's death (1888) Fr Michael Rua became Major Rector of the Salesian Society. He remained in office till the very day of his death. During this period, Salesian projects developed very fast all over the world. At the same time, the Salesians managed to follow the Founder's charisma. This development was also possible due to the Salesian missionary effort. During Fr Rua's leadership, about 100 Polish Salesians undertook missionary work. Most of them were sent to Latin America while only a few went to the USA, Asia and Africa. Their basic duty was education in schools and boarding-schools. This kind of Salesian work was described in "Seminare" in 2010. This issue presents evangelization efforts of Polish Salesians, namely their work in oratories opened on feast days, their work with candidates for priests and religious, and their involvement in the evangelization of the indigenous population. Finally, the author recapitulates the significance of Poles' involvement in the work for the Salesians, the Church and society.

Keywords: Blessed Michael Rua, Salesian missions, history of the Salesian ministry, Salesian missionary strategy, oratories, formation, local tribes, Latin America

Nota o Autorze: Ks. dr Marek T. Chmielewski SDB, absolwent Pontificia Studiorum Universitas Salesiana w Rzymie, doktor teologii (specjalność teologia duchowości); zainteresowania naukowe: duchowość i historia salezjańska oraz salezjańska duchowość młodzieżowa; inspektor salezjańskiej Inspektorii Św. Wojciecha z siedzibą w Pile, wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym Towarzystwa Salezjańskiego w Łądzie nad Wartą.

Słowa kluczowe: bł. ks. Michał Rua (1837-1910), misje salezjańskie, historia dzieła salezjańskiego, salezjańska strategia misyjna, oratorium świąteczne, formacja, plemiona tubylcze, Ameryka Łacińska

⁵⁸ Ferreira Da Silva, *La missione tra gli indigeni di mato Grosso...*, s. 14-15, 20-21; T. Bertone, *Don Bosco e la promozione dei diritti umani: dall'Italia all'America Latina*, w: *Don Bosco e Brasilia. Profezia, Realtà sociale e Diritto*, red. C. Semeraro, (=Roma e America. Collana Studi Giuridici Latinoamericani, 3), Padwa 1990, s. 254.

⁵⁹ Ferreira Da Silva, *La missione tra gli indigeni del Mato Grosso...*, s. 15.